

NONASP MEDIEVAL

Baja Edad Media (Siglos XII-XV) Manolo Freixa Bondia

És difícil trobar exactament la línia divisòria que van mantenir les hosts cristianes i sarraïnes allà pel segle XII.

Alfons I El Bataller

L'any 1104 és proclamat rei d'Aragó (Pirineus fins Jaca) Alfons I "El Bataller". En 1118 conquesta Saragossa. En 1122 Fraga és conquistada i abandonada. Alcanyís es pren en 1124, tres anys després es pobla Azaila i posteriorment es conquista Mequinensa (1133) i les terres entre el Algars i el Matarranya.

"Ajuntada molta gent de guerra de peu i de cavall, i aparells navals per al riu Ebre, volent tractar la guerra per terra i aigua, van partir pel mes de març de 1133 des de Saragossa. Primerament va posar l'Emperador Don Alfonso setge sobre Mequinensa, que té un castell molt fort, els moros després de feta la resistència possible, es van donar a l'Emperador, pel mes de juny d'aquest any "

És precisament en 1133 quan comença a esmentar Nonasp en les cròniques del regne. En efecte, en el llibre I dels Anals de Zurita i tractant del cercol i presa de Mequinensa es llegeix: *"Va ser molt assenyalat en aquesta guerra i en la presa d'aquest lloc, l'esforç i gran valor de tres cavallers aragonesos, que es deien Pere de Bioca, que era capdavanter del rei, Enneco Fortuñón i Eximeixen Garcés, als quals el rei va fer mercè de la Vila i el Castell de Nonasp, a la riba del Matarranya "*

"Facta carta era M^a CL^a XX^oI^a in mense iunio quando fuit presa Mechinenza et fuit ibi facta" (RB: 16, Vol.II, pag.530) "

CARTA DE DONACIÓ

En nom de Déu i de la seva divina clemència, Pare, Fill i Esperit Sant, Amén. Jo Alfonso, per la grà-

cia de Déu, rei, faig aquesta escriptura de donació i de confirmació, a tu, Pedro de Bioca, el meu capdavanter, a Enneco Fortuñón ia tu Eximén Garcés. De bon grau, de tot cor i espontània voluntat i pels serveis que m'heu fet i quotidianament em feu i penseu-me des d'ara, em plau fer-vos la donació al Matarranya, de la vila i el castell de Nonasp, en terreny erm i en poblat, amb els seus termes, i el castell d'Algars, el erm i el poblat, amb els seus termes i la vila de Batea amb els seus termes; i el castell i vila de Baddon amb els seus termes; i el castell de la Lode amb els seus termes. I aquests termes inclouen des del Algars fins al Matarranya fins a l'Ebre, i d'acord, de les dues parts, discorre l'aigua fins a l'Ebre.

*Tot us ho dono en heretat amb els seus termes, amb les seves entrades i sortides i amb totes les seves pertinences. I a més us dono, d'ara endavant, si Déu me'ls dóna, en cadascuna de les viles que hi ha fins a València, dos exaricos * amb les heretats com a donatiu.*

Aquesta donació, com més amunt ha estat escrit, us la dono, concedeixo i confirmo a vosaltres perquè el tingueu i posseïu tot excepte, segur, franc i lliure, per vendre, donar i fer en tot la vostra pròpia voluntat, vosaltres, els vostres fills i descendents, llevat vostra fidelitat a ens ia tota la nostra posterioritat pels segles dels segles, amén.

Signe del rei Alfons

Signe d'Alfons, rei d'Aragó.

Ha estat feta aquesta escriptura en l'era de 1171 (any 1133), al mes de juny, quan va ser presa Mequinensa i on ha estat feta.

Jo Alfons, a Aragó, a Pamplona, en Sobrarbe i en Ribagorça. Bisbe García Domoxón a Saragossa. Bisbe Arnaldo Dodo a Osca. Bisbe Pere a Roda. Bisbe Miguel a Tarazona. Obispo Sancho a Agera. Bisbe Sancho a Pamplona. Comte Pere a Tudela. Vescomte Centol a Saragossa. Lop López a Ricla. Ortí Ortiz a Fonts. Rodrigo Périz a Orea. Lop Sanz a Belchit.

** Exaricos equival a cultivadors sarraïns ..*

(ACA Caneilleria. Registre 310, fol. 66r., Columna I) Donació del Castell i Vila de Nonasp pel rei Alfons I

L'extensió donada era extraordinària: des del riu Algars segurament des del naixement seguint pel

Matarranya i per aquest fins a l'Ebre, sempre pels dos marges. I es pot dir que es va tractar d'una ocupació efectiva, ja que els aragonesos es trobaven ja a les portes de Tortosa, encara que no van arribar a conquerir-la. Pretenien conquerir, per dret propi, tota la zona compresa entre els rius Algars i Matarranya fins a l'Ebre com a límit natural.

Després de conquerir Mequinensa, Alfonso es va col·locar en Escarp, però el 17 juliol 1134 va ser derrotat a Fraga pel almoràvit Yahya ibn Ganiya i mor el rei a Poleñino, petita població d'Osca. Els repobladors, morts de por, també es van perdre. Els cristians de Saragossa van enviar un comboi de queviures al castell de Mequinensa, però els musulmans de Fraga es van assabentar i Saïd ibn Mardanis va demanar ajuda als castells veïns de Tortosa, Lleida i al governador de València, Ibn Ganiya, que van assetjar Mequinensa i esperar el comboi. En apropar aquest i veure tants moros, els seus components van tenir por i van fugir.

El tenente (noble o comanador) cristià de Mequinensa, Lope López-Fortún Galíndez va demanar el perdó, que se li va concedir. Les tropes cristianes van sortir de Mequinensa per traslladar-se a territori aragonès, acompanyades per un destacament almoràvit. Ibn Ganiya recobrar així en 1135-36 Mequinensa i tots els castells dels voltants, entre ells el de Nonasp. (RB: 14, Vol. VII, pàg.35).

Els nobles aragonesos proclamen rei al seu germà Ramiro "El Monjo". La seva filla es casa en 1150 amb el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV. Amb aquest matrimoni quedaven units Aragó i Catalunya. Unió que duraria més de tres segles.

Ramon Berenguer IV va arribar a un acord amb els Grans Mestres de les tres Ordres Militars (Catalrava, Templers i Hospitalaris), successors, segons el testament d'Alfons el Bataller, del Regne d'Aragó, els quals li van fer donació de tots els seus drets per a ell i els seus descendents. A canvi els concedia la possibilitat de repoblar els nous territoris a conquerir. Aquests acords es van signar en 1140.

Els àrabs vivien una sensible decadència i la seva debilitat era cada dia més evident, fins a l'extrem que es van haver de declarar feudataris de Ramon Berenguer IV i romandre sotmesos a la seva protecció.

Tortosa és conquistada en 1148. Lleida i Fraga es van rendir en 1149. El mateix any Mequinensa i Nonasp també passen a mans del comte-rei. Per la seva importància estratègica va posar especial cura en fortificar i interceptar bé els passos de les conques i principals rius, per on l'enemic podia penetrar i tornar a envair el territori conquistat i "Nonasp mantenia a ratlla l'enemic en el riu Matarranya i la seva confluència amb l'Algars".

A Mequinensa se li atorga el fur de Saragossa i Fraga el d'Osca tot i que aquestes poblacions van ser repoblades amb gent de parla catalana.

El camí quedava obert per ocupar el fortíssim castell de Miravet (1153) i les localitats de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre.

Aquestes terres van ser donades per Ramon Berenguer IV a l'Ordre del Temple i així consta en la Carta de Donació de Miravet: "... Benissanet que divideix el terme amb Mora i des d'allà segueix el terme del castell de Miravet des de Mora així com va fins a la Serra d'Ascó i des d'allà va cap Nonasp i d'allà així com va a Favara i des d'allí a Calcet (Calaceit) i va fins al Vilar d'Arenes (Arenys), així com l'aigua es decanta cap al riu Algars i des d'allí al terme de Caselas (Caseres) i de Buzot (Bot) que són del terme d'Horta i va estenent-se fins al terme de Tortosa amb totes les seves pertinences i castells i viles, és a dir, el castell d'Algars, de Batea, de Corbera, de Gandesa, de Pinell i de Rasquera i tots els altres castells i viles que estan continguts dins dels termes esmentats. "

El límit entre els Bisbats de Tortosa i Saragossa va ser establert en 1152 en el riu Matarranya; demarcació confirmada pel Papa Adrià IV a 1155.

En 1157 conquesta Alcanyís i altres viles del Baix Aragó.

En 1162 mor Ramon Berenguer IV i li succeeix el seu fill Alfons II el Cast.

Nonasp captiu de nou dels moros va passar a formar part de l'Alfoz d'Alcanyís. En 1167 els moros fan freqüents intents de reinvasió des Llevant. Alfons II contracta de nou a les Ordres Militars per conquerir el Matarranya: "Per aquest temps es feia per D. Alfonso molt gran guerra als moros que eren a la regió dels Edetans, en els castells i forces que tenien en les riberes del riu Algars i es van guanyar els llocs de Nonasp, Favara, Maella, Massalió ... que estan en les riberes del Matarranya, i es va guanyar Casp ... i es va posar la principal frontera a Alcanyís".

Al reconquistar en poc temps (entre març i juny de 1168) la conca del Matarranya al rei musulmà Lope Ibs Mardanix, aquest va demanar la pau per dos anys, comproment-se a pagar cinc mil morabatins d'or, i entre els que signen el document hi ha el Alferes del Rei, Jimeno de Artusella. Aquest tractat va ser incomplet als pocs mesos pel rei Alfons, a prosseguir la reconquesta recolzat pel rei de Navarra, Sancho el Savi.

En 1180 va repoblar i fortificar la zona del Matarranya i del Algars, concedint Cartes Pobla. Va donar Massalió i Vall-de-roures al Bisbe de Saragossa i la Pobla de Massaluca als Templers d'Ascó. Nonasp va ser cedit a Jimeno de Artusella, Alferes del Rei, cap

Alfons II d'Aragó

de Host Reial, procurador de queviures, repartidor del botí, administrador d'armament i cap de la valuosíssima cavalleria, que és nomenat com un dels que porta el pes de la contesa juntament amb Aspar, senyor de Mequinensa, i respecte a això indica *“que per això va ser heretat en Nonasp”*. Després de la campanya va rebre terres a Casp. Al juliol de 1194 el rei també li atorgarà el port de Salou per repoblar.

Jimeno de Artusella últim dels tenentes de Loarre, tenente de Sariñena i senyor

de Bolea era a més el Majordom del Rei i del Regne, gran autoritat, que tenia en el Consell i Jutjat després del Rei el principal lloc. El Majordom en el que jutjava prenia per la seva acompanyat el Justícia Major del Regne o un altre jutge dels que estaven posats pel rei a les ciutats i viles reials.

En les capitulacions dels pobles musulmans va ser pactat que aquests podien romandre a casa i un any més tard, passaran als barris extramurs. Conservaven els seus béns i les terres de la seva propietat.

Nonasp es va convertir possiblement en una vila de frontera. El senyor amb la seva comitiva aglutinava i organitzava la defensa i sobretot els atacs a les terres musulmanes en recerca de botí, que es va convertir en font normal d'ingressos per les poblacions de frontera.

Les viles de frontera no es converteixen en un primer moment en explotacions agràries, perquè en elles predomina l'activitat militar. El senyor vivia protegit per les muralles i per un grup de soldats professionals pagats amb els impostos recaptats als moros i mossàrabs que continuaven conreant les terres.

Des Lleida el 30 octubre 1181 va expedir Alfons II la coneguda Carta de Població a favor dels pobladors de **“Riu Algars i de Batea”** segons els furs de Saragossa guardant al rei perpètua fidelitat. El mateix dia es concedeix una escriptura als mateixos senyors amb la mateixa donació, però segons el fur de Barcelona: *“Dono i perpètuament concedeixo a tu Bernardo Granell i els teus el castell del riu Algars amb els seus termes, això és fins Nonasp ...”* Difícilment explicable que en un mateix dia s'autoritzaran per iguals persones una vegada i una donació si eren contràries. Per la pressió dels Templers i Hospitalers van ser cedits

a aquestes ordres. *“Som poblats, deien, segons els costums de Lleida, som catalans”*.

En 1192 Jimeno de Artusella concedeix la Carta de Població als veïns de Nonasp en un document signat a Lleida.

En 1196 mor Alfons II, al qual succeeix el seu fill Pere II el Catòlic. En 1203 ordena que al Bisbat de Saragossa han pagar-li els cristians dècimes i primícies per totes les possessions que tinguessin i abans haguessin estat de musulmans, de la mateixa manera que les comprades.

Nonasp passa de Jimeno de Artusella al seu fill Artall de Artusella en 1204. Aquest havia rebut de Pere II en 1202, Foz Calanda i Pitarra (Terol) al terme d'Alcorisa amb la condició de fer la pau i la guerra en nom del rei i prestar homenatge.

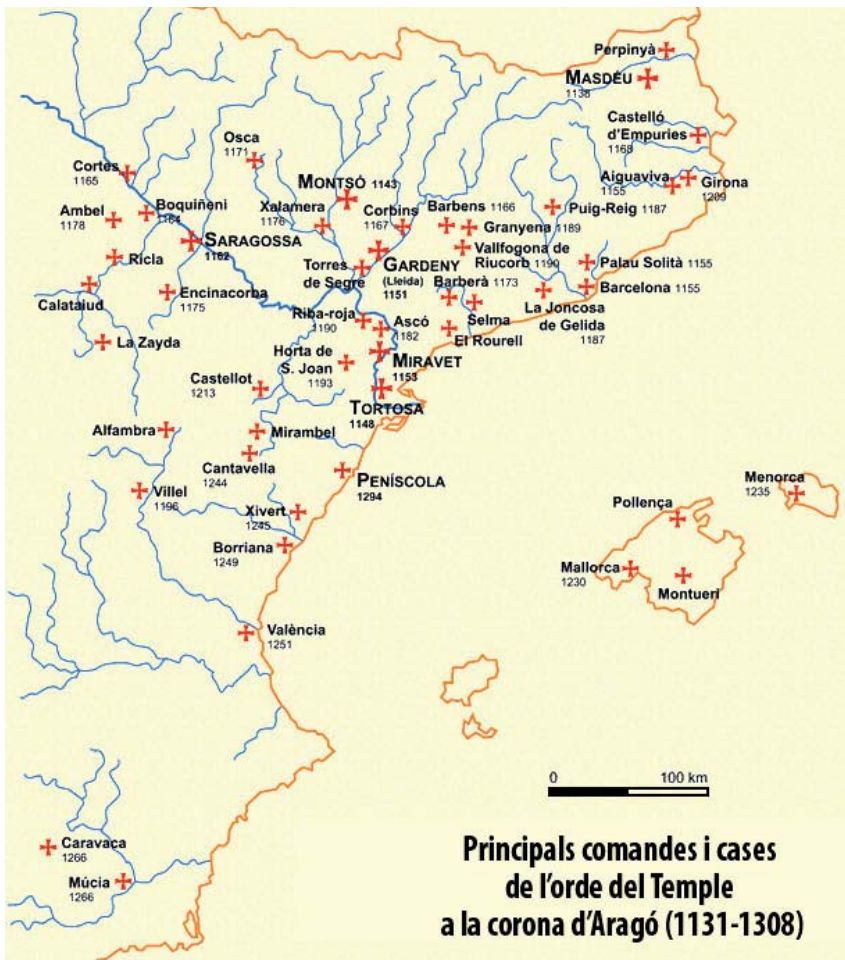
En 1209 canviarà Nonasp entre altres possessions a la seva germana Elvira de Artusella casada amb Guillem I (fill de Guerau Alemany VI i Berenguera de Querol) senyor de Cervelló, Gelida, la Granada, la Llacuna, Miralles, Vilademàger, Ferran, Aguiló i Roqueta. Membre d'una poderosa família catalana lligada en diverses generacions als reis.

PERMUTA ENTRE ARTALL DE ARTUSELLA I ELVIRA DE CERVELLÓ

En nom de Déu, sigui manifest a tots els homes tant futurs com presents, que jo el senyor Artall de Artusella, de bon cor i perfecta voluntat faig una permuta amb tu, la senyora Elvira, la meva germana, esposa de Guillem de Cervelló.

Et dono, a canvi, tota la part que jo tinc i he de tenir en el camp de Mitanda, tot íntegrament i sense cap retenció, amb totes les entrades i sortides i amb tot el que allà em pertany i ha pertànyer-perquè facis allà el que vulguis. A més et dono, a canvi, tot el que tinc o he de tenir en Nonasp. És a dir, cases i casals, eres i pellers, camps, vinyes i horts, tot el erm i ho plantat, amb tot el que allà a mi em pertany o ha pertànyer-; amb les seves aigües, herbes, pastures, muntanyes i boscos; i amb tots els seus termes i amb totes les seves rendes, rèdits i pertinences, tal com em pertany o en endavant em ha de pertànyer, tot íntegrament sense cap retenció, des del cel fins a la terra, amb les seves entrades i sortides, sense cap mal, ni mala voluntat. Així és que ho posseiràs tot lliurement i podràs vendre, empenjarlo i fer d'això el que volguessis, tu i la teva posteritat per tots els segles.

De manera semblant, jo, la senyora Elvira de Cervelló que sóc l'esposa de Guillem de Cervelló, a tu el senyor Artall de Artusella, el meu germà, per aquesta dita canvi que tu i jo fem, et dono a canvi, tota la part que tinc i he de tenir en el camp de Alogorus que està a

l'església de Sant Joan i es té amb el camp de don Artall d'Alagón. El dono íntegrament i sense cap retenció i amb tot el que allà em pertany i ha pertànyer-amb totes les seves entrades i sortides per fer-hi el que volguessis. A més et dono, a canvi, tot aquell tribut de civada que jo tinc i he de tenir i com ho rebut i he de rebre dels frares de la milícia del Temple a la vila nomenada Avinazeit. A més et dono, a canvi tota la propietat que tinc i he de tenir en Pedrola i en els seus termes. És a dir, cases i casals, eres i pallers, camps, vinyes i horts, tot el erm i el plantat; amb les seves aigües, herbes, pastures, prats, muntanyes, selves, boscos i amb totes les seves pertinences que allà em pertanyen i han pertànyer-, tot íntegrament sense cap retenció des del cel fins a la terra amb les seves entrades i sortides, sense cap dany ni dolenta voluntat. Així és que ho posseiràs tot lliurement i podràs vendre, empenjarlo i fer d'això el que volguessis, tu i la teva posteritat per tots els segles.

De tot el que s'ha dit, jo, el senyor Artall de Artusella, que mai pugui retraerme i que el mantingui sempre i per això dono a tu, Elvira, la meva germana, esposa de Guillem de Cervelló, fiances de excepció segons el fur de la terra per garantia de tot l'escrit com més amunt consta. Jo el senyor Artall d'Alagón i el senyor Lofetench són testimonis de la permuta que s'ha fet.

Jo, la senyora Elvira, esposa del senyor Guillem de Cervelló, que mai pugui retraerme i que el mantingui sempre, i per això, dono a tu, Artall de Artusella, el meu

germà, fiances de excepció segons el fur de la terra per a garantia de tot l'escrit com més amunt consta.

Jo el senyor Artall d'Alagón i el senyor Lofetench són testimonis de la permuta que s'ha fet.

De la mateixa manera estan presents el senyor Miguel Sanz i el senyor Galdón de Alcoleya.

Va ser feta aquesta escriptura el mes de novembre de l'any de l'era de MCCXLVII (1209).

Andrés el va escriure i va fer aquest signe.

Existia la voluntat de la Corona de no fer coincidir els límits territorials de l'Ordre de Calatrava amb els del Temple perquè no es produïssin enfrontaments entre les dues ordres militars, i així els primers anys després de la conquesta hi va haver una franja del territori dominada per senyors independents, que separava les terres de les dues ordres.

En 1210 s'escull la llera del riu Algars per línia divisòria eclesiàstica després d'un període de vacil·lació. El Bisbat de Saragossa cedeix al de Tortosa les esglésies de Queretes, Calaceit, Lledó, Arenys i Algars: "Constituunt ergo unanimiter praefati Episcopi et jam DICTI Canonici utrumque limitem Episcopatuuum suorum rivum qui dicitur Algars ..." En canvi Nonasp, Favara, Val-de-roures i Beseit pertanyeran al Bisbat de Saragossa, igual que la resta de les poblacions de les riberes del Matarranya i del Guadalop, poblades per catalans. Saragossa va renunciar a les terres castel·lenques i a les esglésies de Albarracín. Aquesta demarcació era molt ambigua i va donar marge a que de molts pobles es dubtés de la seva pertinença a Aragó o a Catalunya.

Va ser ferma la voluntat del rei Alfons I de conquerir el territori de Gandesa fins a Tortosa amb la intenció de donar a Aragó una sortida al mar. En el repartiment de la conquesta de Ramon Berenguer IV, Tortosa va ser per a Catalunya i Miravet per a Aragó.

Els repobladors van ser catalans de les valls del Pirineu, de la Noguera i del Pallars. Les valls dels Pirineus aragonesos, en canvi, estaven menys poblats i els va resultar pràcticament impossible traslladar gent seva del Nord cap al Sud.

En el lloc d'origen eren gairebé esclaus al servei exclusiu del senyor. Aquí se'ls concedia la llibertat, se'ls donava terres de les quals eren propietaris.

Van arribar en dos grans emigracions a aques-

ta comarca. La primera, la de gent de la Noguera, que són els de Gandesa, Batea, Corbera, Pinell, Bot i Vilalba.

La segona, els d'Horta, Caseres, Pinyeres, la Pobla, la Fatarella i possiblement Nonasp, de la gent del Pallars.

Aquest supòsit ho fa creure el fet que, tot i el veïnatge de totes les poblacions, pronuncien i la vocal final a, mentre que els segons la pronuncien a, que correspon a l'actual pronunciació de la gent de la Noguera i del Pallars. Podria ser vàlida una altra hipòtesi que, on la població autòctona fos més abundant que la

Nunyo Saux va tenir paraules i va entrar en conflicte amb el de Montcada; la cosa es va complicar tant que aquest fet va provocar una guerra que va durar més de tres anys; motivant la intervenció de Jaume I a favor de Nunyo.

El seu fill Guerau VI, va morir molt jove en la conquesta de Mallorca (1229). Va deixar una sola filla, Felipa de Cervelló, la qual també va viure pocs anys (1235) i les seves possessions van ser heretades pel seu oncle valencià, Guillem II fill de Ramon Alemany de Cervelló.

Castell de Miravet

cristiana repobladora, s'hagués conservat la a, és a dir tota la línia del riu Algars (Nonasp inclòs) i La Fatarella.

El repoblador havia de ser abans que res un pagès, amb coneixements de ramaderia. Guerrero ho podia ser ocasionalment un cop a la vida, però pagès ho havia de ser cada dia i cada hora. De la terra, amb els complements de la ramaderia i de la caça havia de treure el profit per subsistir.

Els anys entre atac i atac dels sarraïns eren els que havien de aprofitar. Quan això succeïa es tancaven al castell o s'amagaven amb la seva família en coves o llocs que no podia advertir un foraster. La funció principal del castell, sobretot de la seva torre, consistia a ser el lloc des d'on es feien senyals de foc a la nit, o de fum, durant el dia. Davant l'arribada d'un exèrcit enemic, les torres de les fortificacions havien de fumejar al llarg de tota la frontera.

A les Corts de Daroca a principis de 1222 es van produir uns incidents orals per un astor mascle (au de rapinya) que Guillem de Cervelló (senyor de Nonasp i cavaller de Guillem de Montcada) li havia promès a Nunyo Saux, senyor de Roselló i Cerdanya.

Tenint el rei Jaume només dotze anys, esperava a Agreda l'arribada de la Infanta Leonor per celebrar casaments. El rei va ser armat cavaller i després es van convocar Corts d'aragonesos a Osca, passant el rei a Fraga on l'acompanyaven entre d'altres Guillem de Cervelló i Pere Lladre.

No se sap amb certesa que va passar a 1227 entre Guillem de Cervelló i diversos veïns de les poblacions de Fraga, Favara i Nonasp. És probable que mort de mala manera Guillem de Cervelló, després d'haver causat danys infinits, els seus agreujats, que eren molts, van perdonar en la vídua d'aquell, donya Elvira, les ofenses

que havien rebut: que li perdonen deutes i minves sofertes en els seus béns, volen injúries i perjudicis rebuts. És d'advertir, que la infeliç senyora, la bondat i virtuts contrastarien no poc amb les del marit, havia demanat solemne perdó a tots.

Davant l'enviat especial de donya Elvira, Guillem de Miralles, van formular el seu perdó els veïns de Favara i Nonasp en un sol pergamí. Com veïns de Nonasp figuren: Pedro Aragonés, P. Loboy, Guillem de Soses, Ermesen Fornera, Bernat de Prijanera, Deanera Tolosa (dona de Bartolomé de Colera), Bartolomé de la Bat, Joan d'Alentorn i Deanera Jordana.

Per si i els seus descendents van reconèixer a donya Elvira haver-los fet íntegra satisfacció i restitució de totes les injúries i danys havien rebut.

En 1244 es perllongaven les tasques repobladores del terme, projectant a la Vall de Batea que era propietat de Nonasp pel dret de Empriu. I així queda clar en les delimitacions quan afirma: "*Populatam sicuti homines de Nonasp tenebant et possidebant*" que significa: la tenien i posseïen els homes de Nonasp.

Amb la concessió del dret de Empriu, els Templers asseguren l'aprofitament comunal i l'ús no sepa-

rat dels boscos, aigües, pastures i terres encara ermes, evitant així que aquests béns rústics passessin a ser possessió particular. Gaudien d'aquest dret, molts pobles que des de temps immemorial tenien, sent veïns, una partida o més, comuns, on podien pasturar el seu bestiar, recollir llenya i proveir-se d'aigua en períodes d'alternança que de mutu acord es decidia.

L'Ordre del Temple atorga la Vall de Batea en donació a uns veïns de Batea. Els seus receptors són del terme, però no hi ha un recinte urbà. Els pobladors, doncs, vivien en Batea i pagaven els censos a la mateixa població.

CARTA DE POBLACIÓ DE LA VALL DE BATEA

Arribi a coneixement de tots que jo, fra Guillem de Montgrí, preceptor de Miravet i jo, fra Pere de Sarreial, cambrer de Miravet i jo, fra Arnau de Prades, preceptor de Nonasp i tot el convent de Miravet, en nom propi i el dels nostres successors que ara viuen i també dels que d'ara endavant viuran, donem per mitjà de la present carta, ara i per compromís de present a favor de vosaltres; Diumenge Miró i als vostres, Maria Basca i als vostres, Domingo Cardona i als vostres, Martí de Nagasa i als vostres, Raimón de Viver i als vostres, Guillem Catí i als vostres, Bertran d'Anglada i als vostres, Pere Glens i als vostres, Esteve Serva i als vostres, Bernat Guerea i als vostres Guillem Taberner i als vostres, Bernat Englen i als vostres, Ferrer Tallada i als vostres, Pere Roca i als vostres, Bernat de Nagasa i als vostres, Pere Folguer i als vostres, Raimón Frontí i als vostres, Bernat de Sagarra i als vostres ja tota la vostra descendència i posteriorment, ara i sempre, la nostra Vall de Batea, sencera, tant la despoblada com la poblada, erms i terres de labor, tal com la posseïen els homes de Nonasp.

Aquesta Vall limita, d'una primera part, amb la "Alcina"; per una segona amb la "Pera Fita" de Massaluca, des de dalt i seguint les vessants per on les aigües baixen fins a les valls; per una tercera, des del camí vell de Favara, fins a dalt de la "Vall dels Pins".

Tot el que queda dins d'aquests límits, us ho donem a vosaltres i als vostres, amb els drets d'entrada i sortida, amb totes les delimitacions, pertinences treballades, i amb totes les millores de dret. Us ho donem amb les roques, aigües, camins, herbes, prats, pastures, garrigues, plans, muntanyes, boscos i arbredes, amb tot tipus de caça i tota classe de bèsties, tant si són grans, com si són petites i també tota la terra del comú; amb tot allò que pertanyi o hagi pertanyer a l'ús humà, d'acord amb qualsevol dret i manera, de la millor i més sana manera que pugui ser dit i entès, en benefici de la vostra utilitat i profit, així com el de tots els vostres i pugueu fer totes les

vostres voluntats, en tot temps, sense cap engany, amb vista a donar, vendre, empenyorar, alinear de qualsevol manera que decidiu per tot el temps, amb una condició, que vosaltres i els vostres ens reconegueu el dret de "Fadiga"; als donadors, per espai de deu dies amb les seves nits, i si nosaltres els donadors o els nostres successors, volem fer ús del dret de fadiga, podrem tenir dret a comprar al mateix preu que els altres, i si no volem fer ús d'aquest dret, vosaltres podreu vendre a qui vulgueu, a excepció dels cavallers i els clergues.

Més encara, si hi ha alguna cosa que no quedi reflectit en aquest escrit i en algun temps a de ser profit o de la vostra utilitat i la dels vostres, que tots entenguin sempre que està posat, com si fos especialment escrit, i convenim i prometem a tots vosaltres que us serem lleials, actors, defensors i bons garants contra totes les persones que visquin. Mas, us fem aquesta donació segons els furs i costums de Batea.

Nosaltres els donats, convenim i prometem donar-vos i pagar-com donadors, en bona pau ia canvi d'aquesta donació 07:00 "Cafissos de cens", de la collita de cereals, en la proporció de meitat de blat i meitat d'ordi, segons la mesura amb que paguen el cens els de Batea, cada any i per sempre quan arribi la festa de Sant Miquel al setembre; conveniend que satisfacemos aquesta collita de cereal dins de la Vila de Batea. Fet el V de les Calendas de gener de l'any MCCXLIV (1244).

Firmes de Fra Guillem de Montgrí, preceptor de Miravet, Fra Pere de Sarreial, cambrer de Miravet i Fra Guillem, capellà de Miravet.

Signatura de Fra Guillem Picapedra.

Signatura de Fra Gillem Roger, preceptor d'Algars.

Signatura de Fra Arnau de Prades, preceptor de Nonasp.

Per aquesta època corria per la Vall de Batea un rierol, amb abundants aigües subterrànies, que sovint i periòdicament creixia amb els temporals de la tardor i hivern. Abundaven les garrigues (*Quercus coccifera*), pins, alzines i carrasques. Les terres conreades eren escasses i una de les finalitats de la Carta de Població, era augmentar en extensió. La part central de la Vall no era aprofitable per als cultius perquè l'excés d'humitat del sòl malbé les plantes. Les sínies àrabs abundaven per extreure de no molta profunditat les aigües necessàries per fer un hort. Hi havia guineus, llops, teixons, esquiroles, senglars, perdus, llebres, cabres salvatges, corbs, voltors, àguiles, etc. La caça era fàcil, agradable i productiva.

Les cartes de població tractaven d'organitzar formes de vida comunitària; regulaven les normes bàsiques de convivència, a les que havien de sotmetre els

pobladors d'un lloc, fixant la seva vinculació al rei o els seus delegats, establint les condicions de gaudi de la terra, l'explotació dels recursos, etc. De tot això era obligat deixar constància per escrit.

No podem oblidar que tant les cartes de població com les de donació i les que constituïen establiments agraris, com és el cas de la Carta de la Vall de Batea, eren documents oficials amb ple valor jurídic, que en el transcurs del temps havien de ser exhibits per dirimir qüestions de límits i possessions territorials.

Hi havia un conjunt de normes, de pràctiques, d'hàbits i usos sortits de la voluntat popular, que, per la força de la repetició al llarg del temps, s'havien convertit en normativa que obligava els seus actes amb força de llei. Aquests usos i costums feien referència al règim de pertinença de la terra, les reserves senyoriales, les prestacions agràries i al valor de pesos i mesures. Els usos i possessió de Nonasp es regien pel fur d'Aragó.

Els Templers en atorgar la Vall de Batea a Batea, van decidir o ajudar a decidir la pertinença a Catalunya d'aquest llarg tros de terra i la delimitació de fronteres entre Catalunya i Aragó.

Efectivament, en passar a l'Ordre de Calatrava la vila de Favara (Maella ho era des 1180) queda aclarit per sempre el límit entre Aragó i Catalunya per la zona Algars - Matarranya.

Les noves terres de Calatrava es regiran pel fur d'Aragó ("forum Cesaraugustae") i les dels Templers pel fur de Catalunya ("forum Barchinone"). Així, doncs, la carta de població de la Vall de Batea és un complement de la donació feta per Ramon Berenguer IV als Templers en 1153, així com el document de confirmació atorgat per Alfonso II el 1182, on ratificava els límits del terme general del "*Castrum Miraveti*", és a dir, "*termes illos de Mirabeto usque in rivum Algars*". Ara bé, perquè els Templers poguessin donar la Vall de Batea, que, com testimonia el mateix document d'atorgament, "homines de Nonasp tenebant et possidebant", aquesta vall havia de ser propietat de l'Orde del Temple. I certament ho era. Però no des de l'inici de la Reconquesta cristiana de les terres del Algars i del Matarranya, ja que el rei Alfons I havia donat Nonasp i els seus termes a Pere de Bioca, Ennego Fortuñón i Eximén Garcés; i dins d'aquests termes hi havia la Vall de Batea.

L'any 1216 hi va haver un compromís entre l'Orde del Temple i Artall de Artusella, sobre els castells d'Algars i de Batea, sent àrbitres el Bisbe de Tortosa Ponç de Torrella, Pere Garcés i Michaló de fresca, que van rebre també de mans de Artall de Artusella els esmentats castells per retornar-los al Temple si és

que per dret li corresponien. Amb els castells estaven vinculats els seus termes i, per tant, també la Vall de Batea que ja pertanyia als de Batea. Per documentació posterior se sap que el compromís va ser resolt favorablement als Templers de Miravet. Pel que fa a la Vall de Batea, objecte de la donació de 1244, se sap que fins al 1247 havia estat en possessió d'Elvira de Artusella (germana de Artall i Senyora de Nonasp).

El fet que els Templers no esperessin per atorgar la Vall de Batea el moment en què Elvira de Artusella hagués signat la donació queda justificat en la voluntat d'assegurar la propietat i el domini d'un territori que estava amenaçat de pertànyer a l'Ordre de Calatrava que ja controlava per a Aragó des del castell d'Alcanyís tota la conca baixa del Guadalop, la vall del Matarranya i la banda esquerra de l'Algars, exceptuant Nonasp que va romandre templer.

Per tal d'evitar que la Vall de Batea, agrícolament fèrtil i militarment estratègica fos per als de Calatrava, és a dir, per a Aragó, els de Miravet es van afanyar a tenir l'efectiva propietat i donar-la a nous pobladors, catalans, i de vila catalana sense discussió.

CARTES DE POBLACIÓ

LLOC	DATA	FAMÍLIES
BATEA	1181-1205-1244	60
ALGARS	1181-1280	6
NONASP	1192	-
GANDESA	1192	5
VILLALBA	1224	4
VALL DE BATEA	1244	20
MAELLA	1277	-
POBLA DE MASSALUCA	1281	-

El cultiu més important era la vinya que oferia la possibilitat d'ocupar terres difícils o poc afavorides pel clima i la humitat. Els cereals eren també un cultiu important per a l'alimentació de la població i del bestiar. Es conreava ordi, sègol i blat. Casp recollia tota la producció excedent de cereals de la comarca i actuava com a port d'embarcament cap a Tortosa. L'olivera era una producció complementària. Van començar a plantar-se a les partides on abundaven els barrancs i en les terres poc rendibles per a la producció de les vinyes.

Les petites porcions de terra regades proporcionaven l'alimentació directa de la gent, amb productes tan diversos com llegums, cebes, alls, verdures, naps, porros i arbres fruiters. Del cànem es feien cordes i teixits per a usos agrícoles i de construcció. Es produïa també safrà en abundància.

La ramaderia estava basada en ovelles i cabres principalment. També es donava la cria de cavalls i

de vaques, introduïda aquesta última pels pobladors arribats de les valls i comarques del Pirineu. El bestiar domèstic i les aus devien constituir un complement indispensable en l'alimentació de la població.

La producció de mel i cera era considerable i també es treia profit del bosc amb la fusta, la llenya i l'elaboració de carbó.

Les activitats artesanals que devien ser escasses i reduïdes a les imprescindibles, estaven lligades als forns de coure, els molins de cereals i d'oli i els treballs del ferro.

Els intercanvis comercials es feien en els mercats, que s'instal·laven en els pobles més importants, els titulars dels quals eren els senyors del territori.

Havia sis “**mals usos**” senyoriais, dits així per constituir, realment, abusos respecte als camperols. Eren els següents:

Remença: Submissió del vassall a la terra.

Intestia: El senyor percebia la tercera part de tots els béns del vassall mort sense fer testament, deixant dona i fills; si no tenia fills, es quedava la meitat.

Exorquia: És la part que correspondria al fill en concepte de llegítima en l'herència del pare, si el vassall moria sense fills.

Cugucia: Quan la dona del vassall era adúltera, el senyor tenia determinats drets sobre els béns d'aquella. Si ho era sense el consentiment del marit, aquest i el senyor es repartien els béns de la dona; si ho era amb el consentiment del marit, el senyor s'adjudicava tots els seus béns.

Arsina: El vassall havia d'indemnitzar al senyor, si la finca que treballava s'incendiava en tot o en part.

Signatura de Spoli: El senyor percebia una quantitat a canvi d'autoritzar el vassall que hipotecase les terres que treballava, en garantia del dot i esposalles de la seva esposa.

Tots aquests mal usos van ser, finalment abolits per Ferran el Catòlic el 1486.

A més existien aquestes altres obligacions:

Jova: Deure dels vassalls consistents en llaurar un dia a l'any la terra del senyor amb un parell de bous o mules.

Tragino: Deure de transportar qualsevol cosa o objecte del senyor, amb els seus propis animals de càrrega.

Famada, cavada, podada: Els vassalls estaven obligats a cavar, podar i abonar la vinya del senyor.

L'any 1247, la senyora Elvira fa donació de la

Vila de Nonasp i el seu castell a l'Orde del Temple, tal com queda escrit en el següent document, no sense abans prendre totes les precaucions i un cop s'hagués provat que havia de passar al domini templer:

DOCUMENT DE DONACIÓ

En nom de Crist, sigui manifest a tots, que jo Elvira, vídua de Guillem de Cervelló, per mi i pels meus successors faig aquesta escriptura pública, valedora perpètuament. Atenent i reconeixent la donació que vós, fra Guillem de Cardona, mestre, i els frares de la milícia del Temple em va fer, durant el temps de la meua vida, de l'usdefruit de Gandesa i dels seus termes, i en virtut d'altres serveis útils i grats que sovint m'heu fet i em feu actualment, en profit de la meua ànima i de tots els meus parents; volent de bon grau i gratuïta voluntat, en honor de nostre Senyor Jesucrist i de la benaurada Verge, la seva Mare, ia benefici de la milícia del Temple, faig renúncia ia títol de donació perfecta, dono i per aquesta lliuro a vós, Guillem de Cardona, mestre del Temple a Aragó ia Catalunya ia tots els frares de la milícia del Temple, presents i futurs, i als vostres ia qui o els que quisiereis per tots els segles, el castell i la vila de Nonasp, el castell i la vila d'Ivo, el castell de Almesuls, i la vall de Batea amb tots els seus termes i pertinences. Els nomenats castells, viles i vall amb tots els seus límits, entrades i sortides, amb les seves pertinences, amb les seves terres conreades i ermes, vinyes, camps i selves, prats, pastures, aigües, plans, muntanyes, garrigues, herbes i herbatges, caça i pesca, dominis, censals, justícies, dret de signatures, establiments, millores fetes o per fer i amb tots els homes i les dones i amb totes les accions i drets personals i reals que em competen o han de competir per alguna ruixó o manera, com jo ho tinc o he de tenir i com millor pot ser dit, escrit i entès, a vosaltres i als vostres successors sense cap retenció per part meua, a vós ia tots els vostres frares de la milícia del Temple, presents i futurs, dono perpètuament i per aquesta lliuro a títol de perfecta donació entre vius, i del poder, dret i domini meu i dels meus i de la meua propietat el extrec i el transfereixo al domini, poder i propietat vostres i amb aquesta escriptura valedora perpètuament, el lliuro a vós, des de tres dies des d'ara i us dono corporal possessió de tot l'expressat, per haver-hi, tenir i posseir, explotar, vendre, donar i empenyorar o permutar tot segons la vostra voluntat i la dels vostres successors, com si es tractés dels vostres propis béns, sense cap obstacle ni contradicció de mi, dels meus o de qualsevol altra persona, prometent de bona fe que mai, d'ara endavant, per mi o al meu nom serà contradita aquesta donació, per cap dret o raó en judici o extrajudicio; abans bé, la observaré i la tindrè per rata i ferma

inviolablement. Renunciant, amb coneixement cert, a aquella llei que permet revocar aquesta donació ja tot altre dret que d'alguna manera ho permeti; prometent a vosaltres i als vostres successors que faré que pugueu haver, tenir, posseir i explotar pacíficament aquesta donació per tots els segles.

I per a garantia posem tots els nostres béns presents i futurs. I encara per major seguretat us dono com fiadors o garants, és a dir, Guerau d'Alentorn, Pedro Garcés de Molins i Pere de Gelida que vetllaran perquè pugueu posseir en pau aquesta donació.

I nosaltres, Guerau d'Alentorn, Pedro Garcés de Molins i Pere de Gelida, garants o fiadors, a vós fra Guillem de Cardona i als frares de la milícia del Temple, presents i futurs, en virtut del nostre compromís de donar garantia, obliguem els nostres béns, renunciant a l'epístola del diví Adriano i al benefici de dividir les accions i prometem fer complir fidelment totes i cadascuna de les coses expressades.

Ha estat llavors, el dia cinc de les idus de març de l'any MCCXLVII (dia 11 març 1247). Signe d'Elvira, vídua de Guillem de Cervelló. Signe de Guerau d'Alentorn. Signe de Garcés de Molins. Signe de Pere de Gelida.

Nosaltres que lloem, concedim i firmem i preguem que els testimonis el signin.

Signe de Berenguer d'Olzina. Signe de Ramon de Uliola. Signe de Guillem de Montagut.

En aquest mateix any es produeix la donació de Pere de Lladre, nebot de la senyora Elvira, a fra Guillem de Cardona, mestre del Temple, tots els seus drets i dominis directes que tenia sobre el castell i la Vila de Nonasp. Això fa suposar que Ramon Berenguer IV va mantenir els drets que podrien correspondre als descendents dels tres cavallers als quals Alfons I havia concedit Nonasp. Així s'explica que Pere Lladre des d'Osca, renunciés a favor del Temple als drets que li corresponien sobre Nonasp per línia del seu avi i pare.

DONACIÓ DE PEDRO DE LLADRE

Signi conegut de tots, presents i futurs, que jo el senyor Pere Lladre, fill del difunt senyor Lladre, de bon grau i voluntàriament en presència dels homes honestos, per mi i per tots els meus, presents i futurs, llevat i lliure, em plau definir a vosaltres, el senyor fra Guillem de Cardona, mestre de la casa de la milícia del Temple a Espanya ia tots els altres frares de la casa del Temple, presents i futurs, ia la casa del tremp, tot el meu dret i domini directe que jo tinc i he de tenir d'alguna manera al castell i vila de Nonasp i en tots els seus termes, de

part de la senyora Elvira de Cervelló, la meva tia, i del senyor Lladre meu pare i dels meus avis, fora de perill i lliure, i de tot això defineixo totes les demandes i accions que a vosaltres i als vostres successors us corresponguin d'alguna manera per raó de dit castell i vila de Nonasp i dels seus termes; i també concedeixo i confirmo tots els convenis que la senyora Elvira de Cervelló, la meva tia, va fer amb vosaltres, amb escriptures o sense escriptures, així doncs, ni jo ni els meus ni qualsevol altre, per mi o al meu nom no podem, en endavant, tenir part en dit castell i vila de Nonasp ni en els seus termes, per raó de la senyora Elvira de Cervelló, la meva tia, i del senyor Lladre, el meu pare, o dels meus avis, o de qualsevol altra persona que d'alguna manera vulgui demostrar drets amb escriptures o sense escriptures per alguna raó o causa; és a dir, que tingueu i posseïu, d'ara endavant, tot el meu domini directe d'aquest castell i vila com a millor i més plenament pot ser dit i entès; i per seguretat la vostra i dels vostres successors i perquè siguin observades totes les coses, renuncio a la llei comuna del decret, al fur eclesiàstic o civil ia tota acció que pugui perjudicar-la tot auxili real o veïnal o de qualsevol persona ínfima o sublim.

Per a més seguretat i confirmació vostra i dels vostres successors, us dono fiances d'aquesta definició i quitació que us faig del castell i vila de Nonasp, amb la garantia de fer-ho complir, segons el fur de la terra, el senyor Pere de Fontova i el senyor Gil de Eschedis, cavallers i jo mateix amb ells.

Va ser fet això, a Osca, a la casa de la milícia del Temple, en presència del senyor fra Guillem de Cardona, mestre del Temple, i dels frares Sancho de Os, preceptor de la casa del Temple a Osca i d'altres frares de la casa del Temple.

Així doncs, segons sembla, les relacions entre els Artusella i el Temple venien d'anys enrere. L'Ordre pretenia recuperar el ple i directe domini sobre aquells termes que ja pertanyien a la seva Senyoriu. Els llocs de la Comanda de Miravet a la fi del segle XIII eren: Miravet, Benissanet, Rasquera, Gandesa, Pinell, Batea, Vall de Batea, Pinyeres, Algars, Pobla de Massalua, Mudéfer, Gandesola, Almasuls i Nonasp. Per testament real del 1248, la zona del Matarranya era integrada al Regne d'Aragó.

En aquesta època, l'Ebre faria de frontera fins a la desembocadura del riu de Nonasp o Matarranya i des d'aquí faria de límit el riu Algars fins a la Mola de Lli, d'on seguiria per les parts més altes dels Ports de Beseit una línia imaginària que aniria a trobar cim de Cervera i Mont Negrell, buscant coincidir amb el curs del riu Sénia fins al mar. Segons aquestes dades Batea era de Catalunya i Nonasp d'Aragó.

En l'estiu de l'any 1289, Nonasp es va veure in-

volucrat en pertànyer a la Batllia de Miravet en una guerra feudal entre les terres veïnes d'un costat i altre de l'Ebre.

La Batllia de Miravet, les Comandes d'Horta i la d'Ascó amb un exèrcit de tres mil peons i cinquanta cavallers ajudats pels senyors de Montcada amb mil peons i cinquanta cavallers atacar el castell de Mora aprofitant l'absència del baró d'Entença que estava lluitant amb el rei Alfons II a Cerdanya, contra el rei de Mallorca. No va poder caure a les mans i així es va acabar una intervenció bèl·lica producte d'un esclat d'enveges.

Jaume II ja l'any 1300 havia fixat la frontera oficial des dels Pirineus fins a l'Ebre, on actualment està, al riu Noguera Ribagorçana.

A la fi d'aquest segle XIII es construeix l'Església de Sant Bartomeu. De pedra de cadirat, en estil gòtic, sobre una primitiva romànica.

Ningú podia residir apartat, lluny d'una església parroquial més de dues hores i mitja a peu. Aquesta va ser entre d'altres, una raó per la qual tots els llocs amb un veïnat important, es construïssin la seva pròpia església. Era la unitat administrativa eclesiàstica més reduïda. Era el lloc on es cobraven els delmes. En aquest edifici es celebrava missa, en principi cada dia, i s'administraven els sacraments. Al seu voltant hi havia el cementiri i la rectoria.

Les visites pastorals fetes pels bisbes als territoris que formaven la diòcesi se centraven en una inspecció sobre el servei parroquial, l'administració dels sacraments, l'estat de l'Església i la moralitat dels clergues i dels parroquians.

En 1302 el rei Jaume II concedeix a l'Ordre del Temple a canvi de deu mil sous el privilegi que els pobles de la Batllia de Miravet (Nonasp pertanyia a ella) i de les Comandes d'Horta i Ascó podien entrar vi i most i vendre a Tortosa sense pagar cap impost, com era normal, durant els temps feudals, en negocis comercials entre dominis de diferent senyoriu.

En 1307 el rei Jaume II d'Aragó, a instàncies del rei francès Felip IV, va decidir la detenció de tots els Templers dels seus regnes; aquests, però, temerosos, davant aquesta ordre a causa del sistema arbitrari i despietat amb què havia actuat el rei francès amb els Templers de França, es van negar a acatar l'ordre real i es van fer forts en els castells de Miravet i Montsó.

En 1310 suporta Nonasp els setges previs al seu capítol.

Quan els llocs emmurallats veïen la imminència d'atacs enemics, tot el seu esforç es concentrava en fer les restauracions i reforçaments del mur i portals. Era de primera necessitat i urgència oferir als enemics un resistent cinturó defensiu que oferís una garantia

de seguretat per a la població que vivia dins de les muralles. En aquestes ocasions era necessari assegurar l'aigua i els aliments. S'arribaven a tapiar les finestres que donaven a l'exterior de les muralles i alguns portals.

L'Església era també un bon refugi, doncs oferia una protecció física gràcies a les seves condicions defensives i perquè brindava als quals s'acollien la protecció jurídica derivada del dret d'asil ("ius asyli") que impedia atacar, ferir-los i matar-los dins del temple segons ja era reconegut en les Corts de Tortosa.

En 1312, per dissolució de l'Ordre del Temple, Nonasp passa a l'Ordre dels Hospitalaris o Sanjuanistas, dependent de la Castellania d'Amposta (demarcació de govern de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem a la Corona d'Aragó).

Hi va haver un canvi administratiu, no solament amb les diferents costums i escuts d'armes dels senyors de la nova Ordre sinó també amb diferents criteris d'organització social i municipal. A la fi de 1317 es van posar en mans dels Hospitalaris dels castells, cases, llocs, terres i altres immobles que havien estat dels Templers.

En 1318, amb la proclamació de les "Costums de Miravet", queda establert el riu Algars com a línia divisòria entre el dret aragonès i el català.

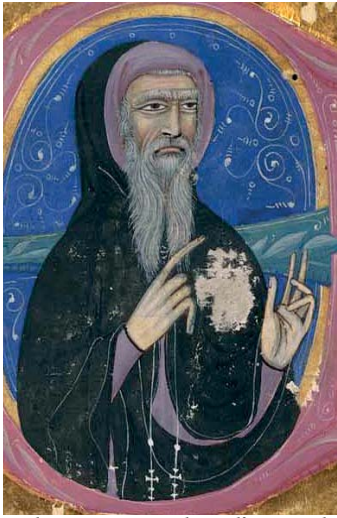
El document reial de Pere III de 1347 posa en clar la catalanitat dels pobles i llocs de les comandes de Miravet i Ascó exceptuant res més que el poble de

Pere III d'Aragó. El Cerimoniós

Nonasp que pertanyia a Aragó perquè es trobava més enllà del riu Algars: "El sit publicum , manifestum ac

notorium quod boja de Ascon et de Miraveto eorum bajulias sine Commendarias cum suis terminis, excepte boig de Nonasp qui est ultra Rivum d'Algars esse infra Cathaloniam “.

Johan Ferrández d'Heredia

En 1349 Fraga passa a Aragó definitivament. Lleida va seguir mantenint les seves relacions amb Aragó, encara que lentament va lliscar cap a l'òrbita catalana fins a la seva total incorporació a Catalunya.

Serà en 1376, quan Juan Fernández Heredia s'incorpora a Nonasp al Convent Hospitalari de Casp, al que va pertànyer fins a la desamortització al segle XIX.

Les terres de la desembocadura de l'Ebre i el litoral fins a la frontera amb València, van ser amb Pere III, en 1382, separades d'Aragó, igual que en 1347 ho havien estat la Terra Alta i la Ribera d'Ebre. Aragó es quedava sense sortida al Mediterrani.

Durant el segle XIII i la primera meitat del XIV, la població va haver d'anar augmentant a mesura que s'estenien els cultius i milloraven les condicions de vida dels habitants. Els rendiments eren escassos per insuficiència de la mà d'obra i per rudimentari dels estris de treball, generalment de fusta, així com el primitivisme de les tècniques de cultiu i per la falta d'abonaments. La producció dels masos (terres exemptes d'impostos) estava destinada a l'alimentació dels qui els conreaven, a llavor i al pagament dels censos deguts al senyor i a l'Església.

La terra lliurada era hereditària, la propietat corresponia teòricament al senyor, que ho feia notar percebant uns drets de transmissió la quantia depenia del feu (contracte pel qual els senyors concedien terres en usdefruit, obligant-se al que les rebia a guardar fidelitat al senyor; prestar servei militar i acudir a les assemblees que el senyor convocava) i del grau de parentiu de l'hereu amb el vassall. Els fills del colon només podien seguir conreant les terres paternes després d'haver pagat els drets de transmissió.

Els impostos ordinaris eren **“la pecha”** que consistia en pagar d'un cinquè a un sisè de la collita. També es cobraven els drets d'utilització del forn, premsa i molí. La situació dels vassalls cristians sembla que era pitjor que la dels musulmans ja que als impostos ordinaris s'unia el pagament del **“delme eclesiàstic”** (desena part de la collita) i la prohibició de vendre els

seus productes abans que ho fes el senyor.

Segons les Cartes Delmarias de l'època, cada any era llegit i recordat pel capellà des de la trona el que s'havia de pagar a l'Església. Tots els fruits tenien una valoració de delme. Així *“... han de pagar bé i fidelment de blat, la desena garba, dins del camp, retenint abans la llavor que han sembrat ... de verema la desena part de la vinya veremada ... i de llegums, porros, cebes, alls, cànem i naps, la desena part dins de l'hort. I de totes les llegums, la desena mesura, en l'era, després de batudes. I també de farratge, llevant el que donen als animals que llauren ... la desena part de bens i de cabrits ... però no han de pagar delme de les llanes, ni dels formatges ... un garrí per cada truja ... cada casa que tingui lloques donarà una polla i un pollastre ... la dotzena part de la flor de safrà ... d'olives una mesura de cada tretze ... per cada pollí d'egua, 8 diners i pels dels ase i vedells de vaca 3 diners.”*

Existia la figura del prestador. Aquesta activitat portava amb si una gran càrrega d'usura i especulació pel que l'Església la condemnava obertament i va estar prohibida durant tota l'Edat Mitjana. Els béns utilitzats eren safrà, diners, blat, terres i el “troteo” (transport d'animals). La moneda manejada en aquests contractes, la majoria d'ells verbals, va ser la jaquesa i el florí.

La situació sanitària era molt greu per causa de l'escassa ventilació de les cases, la manca d'aigua corrent, l'absència de serveis sanitaris i el mal estat de les basses i les cisternes particulars. Els corrals de bestiar i femers dins del poble, i aus i conills dins les cases no eren, les millors condicions per a una vida sana i perllongada.

Les plantes més utilitzades com a remei eren l'anís, la menta, el fonoll, l'herba queixalera, la mandràgora i el cànem. Entre els minerals usaven el salnitre, sulfat de coure, sofre, arsènic, antimoni i mercuri. Amb els vapors de l'alcohol vínic aconseguien un cert grau d'anestèsia quan calia fer una amputació.

La necessitat dels que no tenien a ningú que els cuidés, el perill de contagi d'alguns mals i el fet que emmalaltessin al poble pelegrins o vagabunds que no tenien família al poble, van exigir la creació d'hospitals que fossin atesos per la acció caritativa de l'Església. Els recursos econòmics dels hospitals procedien de les misses, de donacions i aportacions en espècie que cada un feia segons les possibilitats i les necessitats.

Els cirurgians eren barbers que feien cirurgia menor i de vegades si calia arribaven a fer de més quan es tractava d'amputar algun membre. Una de les operacions que havien de fer era la cesària.

L'ofici de llevadora ho acostumaven fer dones

de la mateixa vila sense cap estudi de la matèria. Tenien habilitat en ajudar a la mare durant les contraccions. Tallar el cordó umbilical, rentar la criatura i la mare i vestir era la seva funció. El dia del bateig eren elles les que portaven la criatura a l'Església.

Els veterinaris cuidaven les malalties dels animals. Eren sovint ferrers i encara que no ho fossin, van pertànyer al gremi de ferrers fins a finals del segle XVIII.

L'any 1347 és l'anomenat "any de la fam" i en 1348 i 1349 fa la seva aparició la Pesta Negra. Era molt maliciosa i de fàcil contagi. Es va apoderar de tot el món una por tan gran, que quan algú tenia una úlcera o un petit bony, generalment sota l'engonal, la víctima era abandonada, fins i tot dels seus familiars.

Les epidèmies s'estenien ràpides i mortíferes si trobaven una població mal alimentada, sense defenses. Establerta la pesta en un poble, calia abandonar ràpidament i es tornava més endavant. Els cadàvers havien de ser enterrats ràpidament amb calç viva i tirats sobre el ventre per evitar tot el possible les emanacions corruptes dels inhumats. Les fosses es feien sempre fora del recinte del poble. Els que podien fugir dels llocs afectats, havien de vagabundejar.

Les viles prenen mesures per no deixar entrar a ningú que arribés de fora. Tancaven tots els portals amb forts portes, assegurades per dins amb barres travesseres i cadenes, i deixaven res més que un obert, on col·locaven guàrdies de confiança que els interroga-

tes i festes civils i religioses. Eren també llocs adequats per a la presència de sants devotament venerats del poble que a més de protectors de la vila ho eren de la gent que passava, i eren més una cruïlla de camins que partien cap a les poblacions veïnes i era pas obligat de personatges a la recerca de fortuna; comerciants, pobres i esguerrats que per unes hores recalaven a la vila.

En 1358 un núvol de llagostes va destruir les collites amb conseqüències fàcils d'imaginar: fam i mort.

En 1362 i 1363 es va produir la "mortaldat dels infants", una nova epidèmia de pesta que feia efecte especialment en la població infantil.

En un document de l'any 1368 consta que el Castellà d'Amposta havia intervingut en favor de Nonasp, per evitar que els seus habitants es veiessin obligats a abandonar la terra, ja que a causa de la pesta, la seva població havia quedat delmada.

Moltes terres de labor van ser abandonades i la producció agrícola va decaure. Els pagesos supervivents es van veure beneficiats per la disminució de la població, perquè van poder escollir les millors terres i abandonar les que donaven menys rendiments. Fins i tot podien ocupar més d'un mes. La Pesta Negra apareixerà de nou els anys 1371, 1381, 1396 i 1397.

Per mort de Guillem Rosell (Beneficiat de la Parroquial de Nonasp més antic conegut), és presentat Gil de Roda el 26 de desembre de 1385, i en morir aquest, comença a ser-ho Pere Contenciosa el 11 febrer 1404.

En les Constitucions de l'any 1394 del convent de Sant Joan de la Vila de Casp fundat per Fra Juan Fernández Heredia, designa aquest convent la Vila de Nonasp i de les Pinyeres "xarxa in locum illorum fuerunt, et causa permutationis, dicti Conventui datae, et assignatae Villae de Nonasp, et de les Pinyeres"

L'any 1409 és Comendador de Nonasp, Fra Salvador Lluna, que transforma el castell-fortalesa a casa-palau. Les restes gòtics que conserva avui l'edifici, van haver de realitzar-se en aquesta època, ja que així ho testimonien els dos finestrals geminats d'arc semicircular, amb dos caps molt malmeses.

Una correspondria a Antonio Fluvià i l'altra a Salvador Lluna. Els caps de la façana de l'Església serien també d'aquests personatges. Al portaluz està gravada la creu dels Hospitalaris al centre, l'escut d'una de les branques de la casa Lluna aragonesa a l'esquerra, i a la dreta el del Gran Mestre de l'Ordre, Antonio Fluvià. Els mateixos símbols es repeteixen en la dovella-clau de la porta d'accés i en dos carreus correspo-

La Pesta Negra

ven sota jurament.

En Nonasp, El Portal era la porta d'accés a la població quan les freqüents guerres i malalties feien aconsellable el tancament durant la nit del nucli urbà, per preservar els seus habitants de visites no grates. Solien ser testimonis d'actes importants, així doncs era corrent que se celebressin actes judicials, subhas-

nents a dues cantonades de l'edifici. Posteriors devassacions eliminar la rematada emmerletat de l'edifici.

El Comendador era la persona a qui l'Ordre li encarregava la vigilància i control d'aquella àrea. Impartia justícia, cobrava impostos i regentava gran part de la vida social del poble.

En aquest mateix any Nonasp poguéu estar inclòs en les delimitacions i donació d'Alcanyís. Un pergamí de l'Ordre dels Templers, nombre 75, diu:

“Escriptura feta a Barcelona 24 gener 1409 ant Raimon de Combes, escrivà, que conté el plet-homenatge que Fra Salvador de Lluna, Comanador de Nonasp, per ordre de Fra Gonsalvo de Liori, Comendador de les bylias de Anyon, Tirazona i Novelty, situades a la Diòcesi de Saragossa, va prestar al senyor Rei d'Aragó, don Martín, per raó d'aquesta encomana. “

El Comendador governava i dirigia la Comanda de Nonasp, que era una unitat administrativa de l'Ordre de l'Hospital. Aquest càrrec requeia normalment en algun frare, o fill de noble o burgès notable.

Se celebren Corts a Maella amb el rei Martí l'Humà i s'acorda ordenar un impost per fogatges i el cobrament de la sal que entrés a Aragó. Es van decretar prohibides les accions armades i s'imposen càstigs severos per a tots aquells que utilitzessin armes de guerra, tret que fos en legítim dret i en defensa de les llars.

En 1412 se celebra el Compromís de Casp. Ferran d'Antequera és designat rei de la Corona d'Aragó a la mort sense descendència de Martí l'Humà.

En 1414 la població de Nonasp era de 54 maravetinos, que eren els vassalls que estaven subjectes al pagament d'un morabatí de contribució; no podent calcular el nombre exacte d'habitants.

En 1420 la reina Maria de Castella, dona del rei de la Corona d'Aragó Alfons el Magnànim, quan pujava de Castelló cap a Saragossa, va passar per la Vall de Batea. El viatge va durar setze dies, temps en què la reina i la cort que l'acompanyaven es van entretenir pel camí reposant en viles i llocs, gaudint dels bells paisatges de la nostra terra.

Joan II d'Aragó

Un cop realitzats els fogatges dels pobles, és a dir, xifrar el cens de cada un d'ells, es marcaven unes taxes que havien de pagar per determinats productes, de gran varietat. Aquests llocs de recollida d'Impostos de les Generalitats s'assignaven segons alguns criteris, un dels quals era la importància del poble o la seva situació més o menys estratègica comercialment.

Cada poble assignat era l'anomenada Collida o Taula del General. Al seu càrrec estava una Collidor, que era el que s'encarregava de recollir els impostos. L'agrupació administrativa i geogràfica de les Collidas s'integrava en una altra entitat de major extensió, que era cridada Sobrecullida.

En 1446 Nonasp era "Cullida". Pertanyia a la Sobrecullida d'Alcanyís, que comprenia la franja sud-oriental d'Aragó, des de Nonasp fins Parras de Castellote.

Entre 1488 i 1495 va passar a pertànyer a la Sobrecullida de Saragossa.

En 1467-68 es produeix la Guerra Civil entre Joan II (germà del rei Alfons) i el Príncep de Viana (fill del rei). Nonasp prendrà part a favor de Joan II per la seva condició de Hospitalari.

A finals d'aquest segle XV havia arribat a entendre tant el bandolerisme que va néixer la "Santa Germanor" a 1487. El cos es componia de 150 homes de cavalleria manats per capitans nomenats pel rei. La manera de mantenir aquestes tropes va ser la distribució de les despeses per llances. En un dels grups, a qui li corresponia contribuir amb quinze llances (el 10% del total) estava inclòs Nonasp. Es va suprimir en 1510.

En 1489-91 la població era de 60 focs. Cada foc indicava un nucli familiar. Es calculava quatre o cinc membres per família.

En 1495 era Justícia de Nonasp, Gabriel Altés i Jurats, Domingo Andreu i Pere Arbones. En aquesta mateixa època, les finques del terme de Nonasp pagaven el cens al Prior i Convent dels Santjoanistes de Casp com ho demostra el document de compra-venta següent:

“Gabriel Alfonso Labrador vezino del lloc de Nonasp del Reyno d'Aragó trobat de PNTE. En aquesta Vila de Batea ... Per l'expedició dels meus negocis ... venc i caic a venda real per juro d'hereteu per sempre

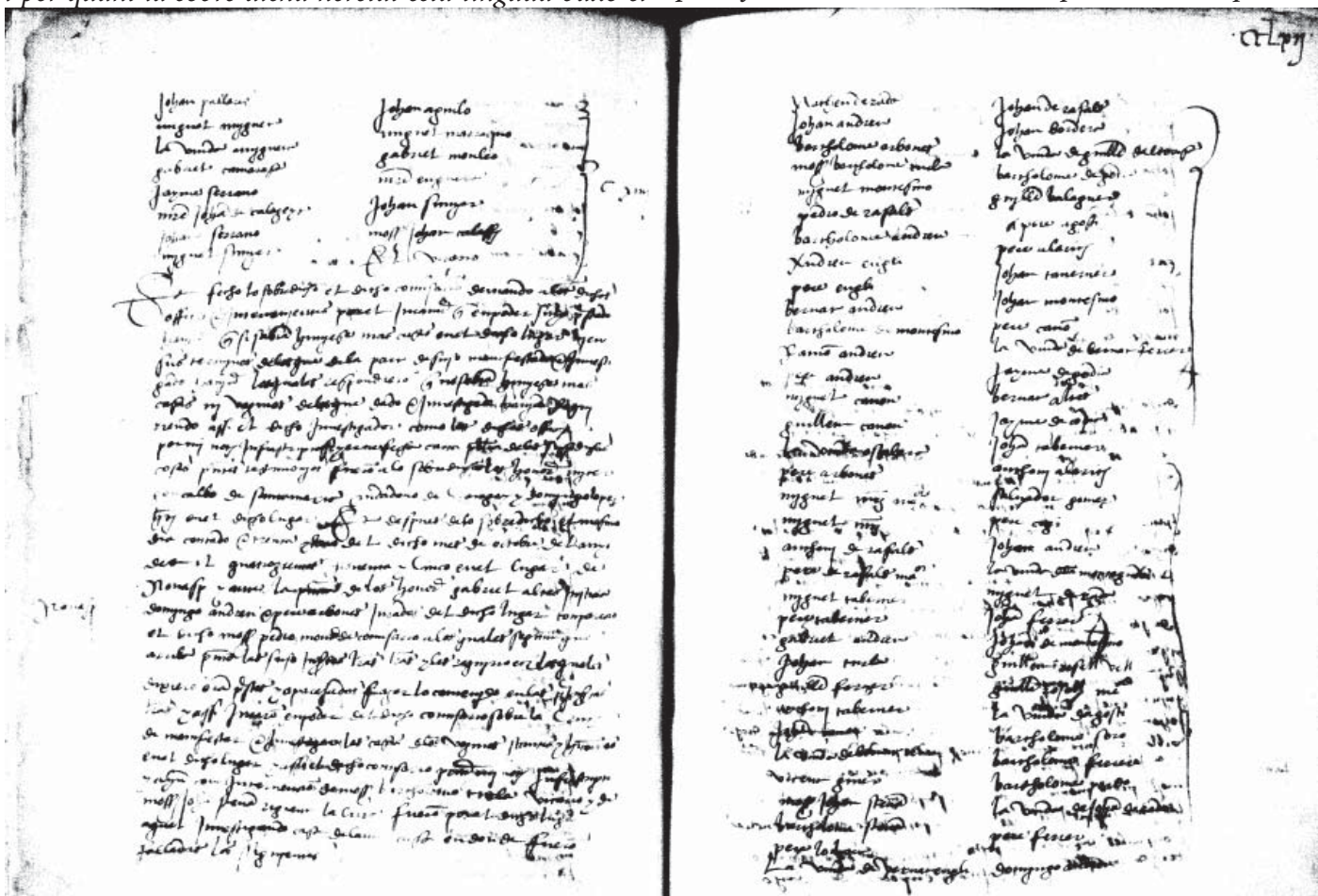
El Compromís de Casp

més a Miquel Llop pagès marit de Theresa Alana, vezi-
no d'aquesta Vila de Batea ... d'aquella heretat situada
al terme del sobredit lloc de Nonasp i partida anome-
nada la Vall de Batea ... us venc un tros que té dues
sorts eo bancals i aquests alguns 07:00 jornals de terra,
camp o el que sigui ... el tros de terra que sense vessant
us venc, em pertany en virtut del llegat que de tota l'he-
retat em va fer a mi el Dr. Gabriel Altés, Vicari de la
Parròquia de l'esmentat lloc de Nonasp, el meu oncle ...
i per quant la sobre dicha heretat està tinguda baxo el

directe domini del P. Prior i
Combento de Sant Joan de
la Vila de Casp a cert cens
perpetu, i annual en un dia
pagador, ahunque està lliu-
re del cens en treure i altres
càrrecs, faig aquesta venda
amb l'obligació que aquest
Miquel Llop comprador
hagi de pagar al Sr. tem-
poral de cens perpetu cada
cinc anys, dos quartales de
blat i dos d'ordi ...”

En aquest mateix any
el rei d'Aragó Ferran el Ca-
tòlic va manar fer un cens
dels habitants d'Aragó per

saber la població que disposava a l'hora de recollir im-
postos per finançar una possible guerra, ja que sospi-
tava que el rei de França volia envair la frontera nord
de la Corona d'Aragó. Per això va demanar al Justícia
d'Aragó que convoqués les Corts del Regne en Tarazona.
Es va acordar comptar la població de les viles pel
nombre de focs: “Formen un foc totes aquelles persones
que viuen en una casa i reben el menjar d'un superior o
pater família contínuament en aquesta casa, el que l'ha

Cens de Nonasp que el rey Alfons el Catòlic va manar fer a las Corts de Tarazona l'any 1495

de jurar el superior o pater família”

Els encarregats de fer el cens arribar al nostre poble que el van escriure com **NONASP** el 31 d'octubre de l'any 1495. La població estava formada per 86 focs. Els superiors o paters família eren:

Matheu de Rada, Johan Andreu, Bartholome Arbones, Mossèn Bartholomé Turla, Miguel Montesino, Pedro de Rafals, Bartholomé Andreu, Andreu Engli, Pere Engli, Bernat Andreu, Bartholomé de Montesino, Ramon Andreu, Pere Andreu, Miguel Cànon, Guillen Cànon, La vídua ostalera, Pere Arbones, Miguel Martínez menor, Miguel Martínez, Anthoni de Rafals, Pere de Rafals major, Miquel Taberner, Pere Taberner, Gabriel Andreu, Johan Turla, Guillen Forner, Anthoni Taberner, Johan Cànon, La vídua de Vernat Engli, Vicent Giner, Mossen Johan Stevan, Bartholomé Stevan, Pere Lobart, La vídua de Bernat Oliver, Johan de Rafals, Johan Bordera, La vídua de Guillen d'Alcorisa, Bartholomé de Godia, Guillen Balaguer, Pere Agosti, Pere

Alarich, Johan Taverner, Johan Montesino, Pere Cànon, la vídua de Bernat Ferrer, Jaime de Godia, Bernat Altés, Jayme de CODIA, Johan Taberner, Anthon Alarich, Salvador Gomez, Pere Vaig agafar, Johan Andreu, la vídua de la Montaguda, Miquel de Rada, Johan Ferrer, Johan de Montesino, Gillem Rosell vell, Guillem Rosell menor, la vídua d'Agosti, Bartholomé Soro, Bartholomé Ferrer, Bartholomé Pardo, La vídua de Johan de Rada, Pere Ferrer, Domingo Andreu, Frances Rosell, Pere Gil, Pere Rosell, Johan Alba, Johan de Godia, Johan Beltran, Pere de Godia, Gabriel Altés, Pere Taberner, Johan Taberner, Matheu de Rada menor, Johan Tamarit, Arnaut Payris, Domingo Payris, Bartholomé Vaig agafar, Anthoni Taberner, Domingo Andreu, Johan Sananga, Pere Montesino, Bartholomé de Rafals.

Al llarg d'aquest segle XV es va agreujar la crisi econòmica, social i política i es van aguditzar els conflictes socials al camp.